

İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet Konusunda Seslerin Değerlendirmesi

Gökçe Zorba, Ankara Üniversitesi DTCF,
e-posta: gokcezorba@hotmail.com

'Gazâ' olgusunun, Osmanlı Devleti'nin büyük bir hızla sınırlarının genişlediği erken dönemlerde bir itici güç mü; yoksa ilerleyen dönemlerde Osmanlı 'vakanüvislerinin''meşruiyet' arayışı sonucu ortaya çıkardıkları bir söylem mi olduğu uzun zamandır tartışma konusudur. Bu çalışmada, R. P. Lindner (2005:407-427), Ronald C. Jennings (2005:429-441) ve Gyula Káldy-Nagy'ye (2005:397-406) ait, konu üzerine yapılmış üç çalışma ele alınacak, yazarların inceledikleri tarihsel olaylar ve yorumlamaları irdelenecektir.

Çalışmalara konu olan sorunsal, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında padişahların güçlü İslamî duygularla ve cihat anlayışıyla hareket ettikleri, büyük başarıların da bu hareket tarzının bir sonucu olduğu iddiasıdır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti üzerine yaptığı çalışmalarla ünlenen Avusturyalı tarihçi Paul Wittek'in (1938) ortaya attığı 'gazi tezi', Türkiye'de modern tarihçiliğin kurucusu olarak bilinen Fuat Köprülü'nün (1927a: 202-203;1927b:222) de yaptığı katkılarla son dönemlere dek yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Fakat farklı bakış açıları, erken dönem Osmanlı tarihine dair tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Bahsedilen çalışmalarda Lindner, Jennings ve Káldy-Nagy Osmanlı'nın hızlı genişleyişini, çöküş yıllarında Bizans'a¹ karşı yapılan gazâ yani Kutsal Savaş (holy war) heyecanıyla açıklayan Wittek'in görüşlerini tekrar masaya yatırmışlardır. İncelemelerinin sonunda ise yazarlar, Kutsal Savaş heyecanının Osmanlı'nın kuruluşu ile ilişkisi olmadığı kanaatine varmışlardır.

P. Wittek, gazi tezini iki temel noktaya dayandırmıştır. Bu noktalardan ilki Orhan Bey'e ait 1337 tarihli Bursa Şehadet Camii kitabesidir. Lindner, kitabedeki metnin bir kısmına² çalışmasında yer verdikten hemen sonra, nasıl bu sonuca vardığını açıklamaksızın, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Kutsal Savaş literatürünün, "şüpheye yer bırakmadan" "yeni" olduğuna ve "dini yapıların yüzeylerini süsleyerek propaganda hazırlayan âlimler" in "efendilerini" gazi olarak gördüklerine kanaat getirir. Bu denli kesin ve net olan sonuca ulaşırken takip ettiği metodolojiyi okuyucusuyla paylaşmayan yazar, sanıyoruz ki ilerleyen dönemlerde, 'sultânü'l-a'zâm, nâsirü'l-guzât ve'l-mücahidîn' gibi Arapça tamlamalarla ifade edilen 'gazi elkâb'larının, bahsi geçen kitabede günümüz Türkçesiyle ifade edilmesinden dolayı literatürün yeni olduğuna hükmetmiştir. Fakat dönem itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Arap kültürü ile Anadolu'nun doğusunda bulunan beyliklere nazaran daha az etkileşimde bulunduğunu ve

diller arasında kurulan köprünün yoğun etkileşimler sonucu gerçekleştiğini, Arapça sözcüklerin ve tamlamaların daha geç dönemlerde Osmanlı diline yerleşmeye başladığını dikkate almamıştır. Jennings ise günümüze ulaşan kitabenin “asıl kitabe olmasının imkânsız olma”dığını dile getirir, ancak kendisiyle çelişkiye düşerek bu ihtimali tamamen görmezden gelir. 1413 ve 1892 yıllarında kitabenin başından geçen felaketlere ve restore edilmesine dikkat çeken yazar, “kasıtlı veya kasıtsız aslının değiştirilmesi için her fırsatın” doğmuş olduğunu ileri sürerek kitabeyi, net bir şekilde “imaj yükseltme çabalarının kanıtlarından sadece biri” olarak görür. Diğer yandan Jennings, 1337 yılının, Osmanlı hükümdarının ‘sultan’ olarak kendini tanımlaması için erken bir dönem olduğu görüşündedir. Jennings’in bakış açısından yola çıkarak dönem hükümdarlarının sultanlık mertebesi olarak kabul ettikleri alametlerin neler olduğu araştırılmaya ve üzerinde düşünmeye değerdir.

P. Wittek’in tezini öne sürerken kullandığı ikinci kanıt ise 1405 yılına tarihlenen, Germiyan (Kütahya) sahasından Ahmedî isimli bir şairin eseridir (1949). Lindner, Káldy-Nagy ve George G. Arnakis ile aynı görüşü paylaşır. Onlara göre, erken dönem Osmanlı kaynaklarının yazarları, kendilerinden önceki dönemleri, yaşadıkları dönemin İslamî üslubuyla yazmışlardır. Bu görüşün doğru olma ihtimali tarafımızca da yüksek bulunmaktadır. Ancak bu durum, eserlerde verilen bilgilerin tamamının reddi sonucunu doğurmamalıdır. Lindner ve Nagy ile aynı görüşü paylaşan Jennings ise, çok kesin bir dille II. Bayezid’in “tarihçilerden, kendisi ve soyu için gerçekte olduğundan daha yüksek ve ulu bir köken yaratmalarını istedi”ğini iddia eder. Fakat Jennings, Bayezid tarafından yapılan bu isteği bu kadar net bir şekilde nasıl bildiğini açıklamaz. Bu görüşlere ek olarak Lindner, Moğol otoritesinin azalmaya başladığı yıllarda, güvenli bir sığınak bulmak adına Osmanlı topraklarına yerleşen âlimlerin, “efendilerine olan borçlarını”, Osmanlı tarihini Ortodoks Müslüman bir çerçevede “yeniden şekillendirerek” ödediklerini öne sürer. Ayrıca yazara göre Ahmedî’nin tarihi yeniden şekillendirme sebebi, uzunca bir süre Osmanlı’nın rakibi konumunda olan Germiyanlara “hizmet verdikten sonra Osmanlı hizmetine girmesi” ve “yeni efendilerine iltifat etme gereği” duymasıdır.³Açıkça görülmektedir ki bu iddia, oryantalist bir yaklaşımın ürünüdür.

Bu noktada Lindner, toplumların -Ahmedî’nin yaptığı gibi- bilinçli ya da bilinçsiz olarak tarihin ilerleyen safhalarında eserlere, inşa edildiklerinde ya da yazıldıklarında taşıdıklarından farklı anlamlar yüklediğini ifade etmek adına 1207-08 yılında inşa edilmiş olan bir külliyein hikâyesini örnek verir. Elbette ki yüzyıllar içinde eserlerin ifade ettiği manalar gelecek nesiller tarafından farklı yorumlanabilir ya da eserlere yeni anlamlar yüklenebilir. Fakat bahsi geçen durumu ifade edebilmek için Lindner’in verdiği örnek kusurlarla doludur.

Lindner, 740 yılında Bizans ile yapılan savaşta ölen ve bugün ‘Seyit Gazi’ adıyla bilinen ‘Arap Savaşçı’ ‘Seyyid Battal’ın adına Eskişehir yakınlarına inşa edilen külliyyeden bahseder. 16. Yüzyıl sonlarında yaşamış olan gezgin El-Haravî’nin metninin Kutsal Savaş heyecanının varlığı olarak yorumlandığını ifade eder. El-Haravî’yi ‘dar görüşlü’ olarak tasvir eden yazar, bahsi geçen külliyyeyi I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in yaptırdığını, fakat kendisinin ‘karmaşık geçmişi’ne göz atılırsa Sultanın dahi bir gazi olmadığını ortaya çıkacağını iddia eder.⁵Sultanın ticari çıkarlar yolunda yaptırdığı külliyyenin, Türklerin bölgeye gelmesiyle bir efsane ile ilişkilendirildiğini ve böylece külliyyenin bir gazi ziyaretgâhına dönüşverdiğini öne sürer. Fakat I. Keyhüsrev’in Bizans ve Haçlılar ile yaptığı uzun soluklu savaşlarını incelemek ve hatta kendisinin 1211 yılında Bizans’la savaşırken, muharebe alanında öldüğünü söylemek bile Lindner’in Sultan’ın biyografisi hakkında hayli yanıldığını göstermeye yeter. Kısaca söylemek gerekirse, Lindner’in ifade etmeye çalıştığı durum her ne kadar doğru olsa da, bu amaç doğrultusunda I. Keyhüsrev ile ilgili verdiği bilgiler ve gazi olmadığı yolunda yaptığı çıkarım doğru görünmemektedir (Sevim ve Merçil, 1995: 452-454).

Jennings ise Ahmedî’nin eserini edebî bir ürün olarak değerlendirirken tarafsızlığını sorgular. I. Bayezid’in oğlu Süleyman Çelebi’nin, Ahmedî’ye hamilik etmesi sebebiyle yazarın tarafsız biçimde eser veremeyeceğini iddia eder. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur; bugün Osmanlı tarihinin yazıldığı Türkçe kaynakların hemen hemen hepsi vakanüvisler tarafından kaleme alınmış eserlerdir ki bunlar Osmanlı sarayının resmî tarihçileridir. Elde olan tüm eser ve belgelere şüpheyle yaklaşılması olumlu sonuçlar doğuracaktır, fakat eğer sadece sultanın oğlu tarafından hamiyet gösterildiği için bir eseri tamamen yok sayacak olursa tarihçiler, her vakanüvisin eserine aynı muamele yapılması gerekir ki bu durumda elde tarih kalmayacaktır.

Lindner ve Nagy, İbn Batuta’nın eserini de gazi tezinin karşısına destekleyici bir kanıt olarak kullanmışlardır.Lindner, 1331 yılında Osmanlı topraklarından geçen ve kırk gün süreyle İznik’te bulunan İbn Batuta’nın, ziyaret ettiği tüm topraklarda ‘genellikle’ İslam’a dair her olgudan bahsederken, medreselerden bahsetmeyişine vurgu yapan Káldy-Nagy’nin yorumuna katılır. Fakat bu noktada Káldy-Nagy’de, Lindner gibi hataya düşer. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nde ilk medrese Orhan Bey döneminde 1331 yılında İznik’te açılmıştır (İnalçık, 2007: 383).Medresenin açılışının İbn Batuta’nın ziyaretinden sonra aynı yıl içinde gerçekleşmesi veya Káldy-Nagy’nin de belirttiği gibi İbn Batuta’nın geçişi sırasında da medreselerin varlığı mümkündür. Fakat Nagy’ye göre, İbn Batuta Osmanlı medreselerini –varsa bile- bahsetmeye değer görmemiştir. Medresenin olmaması veya İbn Batuta isimli bir seyyahın Osmanlı medreselerini

eserinde bahsetmeye değer bulmaması bir devleti gazâ uğruna savaşacak kadar inanmayan bir teşekkül olarak düşünmemiz için yeterli bir delil değildir. Yaygın olarak bilinenin aksine medrese, salt dini ilimlerin okutulduğu bir merkez değildir. Dinî ilimlerin yanında hesap (matematik), hendese (geometri), Arap dili ve edebiyatı, belagat (güzel konuşma sanatı), mantık ve hikmet (felsefe) gibi birçok farklı dersin okutulduğu bir eğitim merkezidir. Bugünün eğitim derecelendirmesinde ilkokul denilebilecek olan sıbyan mektebinden sonra medrese; ortaokul, lise ve üniversite eğitimine tekabül eder (İpşirli, 2003: 327-333). Dolayısıyla üniversite benzeri bir eğitim kurumunun yokluğunu ya da bahse değer görülmeşi, devlet gibi bir siyasî teşekkülün askerî harekâtlarının manasını açıklamak için kullanmak mantıklı görünmemektedir.

Lindner'a ait, erken dönem Osmanlı kaynaklarının eksikliği sebebiyle ve geç dönemde yazılan eserlerin meşruiyet arayışı olduğu düşüncesiyle ilk Osmanlı idarecilerinin gazi olmadığı ve gazânın yaygın bir kavram olmadığı yönündeki iddialar da, çağdaş Türkmen Beyliklerinden bahseden kaynaklar göz önüne alınarak yeniden düşünülmelidir. Ahmed Eflakî'nin 1318'de yazmaya başladığı eserinde Aydınolu Mehmed Bey'in 'sultanü'l-guzât' olarak anılması kastımıza önemli bir örnektir. Selçukluların son dönemlerinde Balkanlarda faaliyet gösteren Alp-erenlerin en meşhurlarından Sarı Saltık hakkında 13. ve 14. yüzyıllarda yazılmış olan muhtelif Saltık-nâmelerde dahi "gazâ" ve "cihat" adına savaşıldığı kaydedilmiştir (Ocak, 2011). Benzer şekilde Ömerî, Hoyî, Aksayî, Nideli Kadı Ahmed gibi birçok dönem yazarının 13. yüzyıl sonları ve 14. yüzyıl başlarında kaleme aldıkları eserlerde görülür ki Türkmen beylerini tasvir için sıklıkla "gazi, gazâ, guzât, gazve, gazâvat, nusretü'l-guzât" vb. unvanlar kullanılmıştır (Emecen, 2012a:121-124). Bu noktada Jennings, Türk-Müslüman kaynaklarından çok Bizans kaynaklarına odaklanır ve özellikle çağdaş Bizans kaynaklarında gazâ terimine rastlanmadığını yahut dârülahd ve dârülsulh⁶ uygulamalarından bahsedilmediğini dile getirir. Yazara göre, eğer Osmanlı sistematik bir gazâ anlayışı çerçevesinde Bizans'a karşı askerî harekât düzenleseydi kaynaklardan birinde bu terimlere rastlanması gerekirdi. Bu noktada yazarın bakış açısı dikkate değer olmakla birlikte, Bizans tarihçilerinin birebir bahsi geçen terimleri kullanmasalar dahi, bu terimleri ifade etmek adına kendi dil ve kültürlerine uygun farklı terimler veya söylemler kullanıp kullanmadıkları araştırılması gereken bir alandır.

Lindner, Jennings ve Nagy, yukarıda bahsettiğimiz iddialardan başka tezlerini savunmak için gazâ olgusunun manasına dair tespitlerde bulunmuştur. Yazarlara göre, "ilk Osmanlıların tarihsel faaliyetleri Kutsal Savaş'ın bilinen kalıplarına uymayan sahneler ortaya koymaktadır." Lindner'ın verdiği örnekler, devlet yönetiminde yer alan Hristiyanların dinlerini değiştirmeleri yönünde

herhangi bir baskı görmemiş olmaları, Osman'ın Bitinya bölgesinde (İzmit ve çevresi) yerleşik bulunan Hristiyanlara karşı saldırgan davranışlar gösteren Müslümanları tasvip etmemesi minvalindedir. Buna ek olarak yazar, Arnakis'in ilk dönem Osmanlıların "İslam'ı zorla kabul ettirmek ya da Hristiyanlığı yok etmek arzusuna dair" ve Káldy-Nagy'nin Osmanlı'nın "Hristiyanlara körü körüne düşmanlık götüğüne dair" kanıt olmadığı ifadesini destekler. Kendisi de "dini heyecan kavramı"nın "ılımlılık ya da yumuşaklık ile uygun düşmediğini" net bir şekilde belirtir. Nagy ise, cihat ve gazâyı "Gayrimüslimlere karşı yapılan gazâlarda ordu safalarını dolduracak yeterli sayıda inançlı gönüllüler sağlamak ve Müslüman topraklara saldıran Gayrimüslimlere karşı inananlar olarak silah tutmak" şeklinde iki temel görev altında kategorize eder. Ancak Türklerin "İslamiyet'in ruhundan kaynaklanan Hristiyanlık nefreti" götüüklerini söylemenin mümkün olmadığını dile getirir. Jennings cihadın tanımı olarak, "Hak dini saldırganlardan korumak ve bazı kurallar çerçevesinde kalarak İslam'ın sınırlarını genişletme çabası" yaklaşımını benimserken, Osmanlı Devleti'nin bahsedilen kuralların dışında hareket ettiğini dile getirir.

Gazâ hakkında hatalı ve/veya eksik fikirlere sahip oldukları anlaşılan tarihçilerimizin, bu yanlış fikirleri temelde Ahmedî'nin eserinden edindiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Ahmedî'nin "Dünyayı çok tanrılıktan temizlemek, inançsızları öldürmek, bütün kiliselerini yıkmak, davet üzerine İslamiyet'i kabul etmeyen herkesi öldürmek şeklinde, aslında tamamen metnin retorikliğinin yansımalarından ibaret" (Emecen, 2012b: 135) olan cümleleri, tarihçilerimizin gazâ hakkında yanlış bir izlenime kapılmalarına sebep olmuş gibi görünmektedir. Gazâ, en basit tanımıyla "İslamiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cengetmek" anlamına gelir (Kafadar, 1996: 427).

Esasen, İslam tarihinde Gazânın ihtiva ettiği anlam kesin ve net kurullarla belirlenmiş değildir. Bu sebeptendir ki kimi uygulamalar araştırmacılara 'kalıp dışı' gibi görünmektedir. Osmanlı yönetici kesimin ve halkın, Hristiyanlarla "iyi ekonomik ve sosyal ilişkiler" kurması gibi durumlar araştırmacılarımızın gözünde 'kalıp dışı' uygulamalara örnektir. Fakat Osmanlı Devleti'nin, hoşgörü kavramını siyasi bir politika olarak erken dönemlerden geç dönemlere kadar yönetici ve yönetilen grupların içinde canlı tuttuğu bilinen bir gerçektir.⁷ Araştırmacılarımız aynı zamanda, kimi durumlarda Hristiyan devletlerle askerî ve siyasi ittifak yapılmasını, siyasi bir teşekkül olan devletin kendi çıkarlarını korumak adına verdiği stratejik kararlar olarak değil; İslamiyet'in devletin nüvelerine ve yöneticilerine nüfuz etmeyişi olarak görürler. Ancak yapılan bu ittifaklar görünenin aksine devletin bekası için alınan stratejik siyasî ve askerî kararlardır. Buna ek olarak yazarlarımız, cihat eden bir orduda Gayrimüslim

askerin bulunamayacağı tezinden hareketle, Osmanlı vassal devletlerinin⁸, savaş halinde asker göndermelerini ve bu orduların Gayrimüslimlerle savaşmasının cihat olmayacağını dile getirirler. Aynı zamanda, kendi sınırlarına dâhil etmek yerine Osmanlı Devleti'nin vassal statüsüyle bir devleti nüfuzu altına almasını da cihat kavramının dışında bulurlar. Bu ve benzeri uygulamalar sınırları çok net çizilmemiş olan cihat kavramıyla uyumsuz değildir. Hz. Muhammed'in Medine'ye geldiği sıralarda "Göçmen, Yardımcı ve Yahudi toplumları(nın), birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen bildiri" ilan ettiği bilinir. Bu noktada Gayrimüslimlerinde içinde olduğu toplumlarla anlaşılması, ortak hareket edilmesi yahut siyasal veya askerî ittifak yapılmasını gazâ dışı bulan yazarlarımız, Peygamberin bahsi geçen uygulamasını göz ardı etmiştir. Anlaşmanın 7 adet maddesinde Yahudilerle askerî ve siyasal işbirliği yapıldığı açıkça görülmektedir (Çağatay, 1993: 195-200).

Çalışmalarını incelemekte olduğumuz üç yazar da, Osmanlı'nın erken dönemlerde Anadolu'da bulunan diğer Türk-Müslüman beyliklerle savaştığını ve bu durumun da cihat mantığıyla hareket eden bir Müslüman devlette ortaya çıkmayacağını ileri sürer. Fakat unutulmamalıdır ki, Anadolu Beyliklerinin 14. yüzyılda birbirleriyle mücadele halinde olmaları her bir Türkmen beyinin kendi liderliğinde Anadolu Türk siyasi birliğini kurmak istemesindedir. Bahsi geçen mücadeleler cihat uğruna değil, siyasal amaçlar uğruna yapılmıştır. 16. yüzyıl Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Memluk savaşlarına baktığımız zaman, Nagy'nin de bahsettiği üzere sultanlar sefere çıkabilmek için fetva almak durumunda kalırlarken, Gayrimüslim topraklara harb edileceği vakit böyle bir uygulama görülmemiştir. Bu durum açıkça göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim topraklarına seferin, Müslüman topraklarına sefer yapmaktan ayrı tutulduğunu ve hali hazırda meşru olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Buna ek olarak Müslüman bir devletin, Müslüman bir başka devletle asla savaşmaması, eğer savaşırsa gazâ yapacak kadar inanmayan bir devlet olarak görülmesi fazlasıyla idealize edilmiş, hatta mümkün olmayan bir kalıplaşma biçimidir.

Nagy, savaş çağrısı yapıldığında çağrıya iştirak etmeyen tımarlı sipahi ve yeniçeri taifesinin gerekçelerini "savaş için gerekli olan dinsel bağlılıktan ve görev duygusundan yoksun olma"larına bağlayarak açıklar. Yukarıda bahsedildiği gibi idealize etme ve kalıplara sığdırma yaklaşımını benimseyen yazar burada da, bahsi geçen askerlerin insanî yönlerini ve bu yönleri dayalı gerekçeleri olabileceği gerçeğini tamamen göz ardı ederek, sebebi inanç eksikliğine bağlamıştır.

Bu noktada Nagy çalışmasında gazi tezini Ertuğrul Bey'in Söğüt'te yaptırdığı

iddia edilen cami ile eleştirmeye devam eder. Yazar, bahsi geçen caminin 36 metre kare bir zemine oturtulmuş olmasını, “cihat idealini çok sayıda inanan arasında yaymak için hiç de uygun” bulmaz. Ancak caminin küçüklüğüne atf yapılrken, dönemin olası nüfus yoğunluğunun dikkate alınmadığı açıktır.⁹

Nagy çalışmasında doğruluğu kuvvetle muhtemel bir görüş de ileri sürer. Bu görüş ilk dönem Osmanlı beylerinin ve silah arkadaşlarının isimlerine dairdir. Yazarın, Ertuğrul’un ve iki kardeşi; Sungur ve Gündoğdu’nun İslamî isimlere sahip olmadıkları, hatta Osman’ın gerçek adının da “Ataman” olduğu ve onun dahi İslamî bir isme sahip olmadığı yönündeki tespiti ve iddiası dikkat çekicidir. Yazara göre Osman Bey’in, “oğullarından çoğuna”, yani beş oğlundan üçüne Türkçe kökenli isim vermesi onun “ne dereceye kadar İslam ruhuyla dolu” olduğu sorusunu doğurmaktadır¹⁰. Kanaatimizce de kişilerin isimleri genellikle döneme hâkim olan anlayışı gözler önüne sergilemektedir. Fakat sadece beş isme bakarak ve sadece yakın silah arkadaşlarından bazılarına değinerek genellemeye gitmek pek doğru bir yöntem olmayacaktır. Bu sebeple çağdaş diğer beyliklerin kayıtlarından faydalanarak onomastik çalışmalar yapılması ve daha çok isme erişildikten sonra genelleme yoluna gidilmesi, metodolojik olarak daha doğru gözükmektedir.

Lindner’in çalışmasında üzerinde durulmayı gerektiren ifadelerinden biri de, Speros Vryonis’in “bazı gazilerin ritüel olarak insan kurban”ettikleri iddiasını destekleyişidir (1971). Vryonis’in bu iddiasının temelini ne olduğu ise tamamen belirsizdir.

Peki, yazarlarımız ileri sürdükleri argümanlarla ve değerlendirmeleriyle çalışmalarının sonunda ne gibi bir sonuca varmışlardır? Onlara göre Osmanlı Devleti’nin hızlı yükselişinin sebebi olarak gösterilecek unsur tam olarak nedir ve neden böyle düşünmektedirler?

Lindner çalışmasının sonunda Osmanlı yükselişini açıklamanın en uygun yolunun aşiret örgütlenmesi olduğunu söyler. Değişik dil ve din gruplarının bir araya gelmesini engellemeyen aşiret organizasyonunun, göçebe kültürler için “benimsenebilecek en doğal yapı” olduğunu dile getirir. Bu yapı içinde Osmanlı’nın nüfus ve sınır olarak hızla genişlemesini “Osman’ın bir bey olarak (...) aşiret üyelerinin genel menfaatlerini korumadaki yeteneği”ne bağlar. Son olarak yazar, Danişmentlerin de Osmanlı gibi gazi ruhuna sahip bir beylik olduğunu dile getirir. Yazarın sorusu şudur: neden “Kutsal savaş arzusu ve heyecanı Osmanlılarda başarıya yol açarken Danişment”lerde aynı sonucu doğurmamıştır? Osmanlı’nın büyüme ve imparatorluk haline gelme süreci, birçok farklı unsurun iç içe girdiği kompleks bir durumdur. Tarihsel incelemeler

dışında sosyolojik araştırmalar yapılması da bir gerekliliktir (Emecen, 2012b: 139).Yazarın İslamiyet'e, gazâ ve cihat olgularına oryantalist bakış açısı, çoğu noktalarda gerçeklikten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Fakat yazarın Aşiret örgütlenmesinin, Osman Bey'e büyük oranda avantaj sağladığı yönündeki iddiası, üzerinde çalışılmaya ve sosyolojik incelemeler yapmaya değer görünmektedir. Nagy verdiği örneklerle ve yaptığı çıkarımlarla Osmanlı Devleti'nin yükseliş sebebinin gazâ olmadığını dile getirmiş, fakat açılan boşluğu doldurmak üzere alternatif bir fikre araştırmasında yer vermemiştir. Jennings ise, Osmanlıların izlediği politikaların "gazâdan ziyade, siyasî ve askerî büyümenin pragmatik yöntemlerini" yansıttığına karar vermiştir. Yazarın, pragmatik yöntemlerin Osmanlı siyasetinde etkin olduğu noktasındaki tespiti dikkate ve derinlemesine araştırılmaya değerdir.

Sonuç olarak, yukarıda ayrıntıları ile incelediğimiz Lindner, Nagy ve Jennings'e ait çalışmalar, ele alınan örneklere yazarların yaptığı yorumlar sebebiyle tartışmaya nokta koymaktan uzak ve eleştirilere hayli açıktır. Fakat bu çalışmalar yeni araştırmaların ve yeni bakış açılarının önünü açacak mahiyettedir.

Sonnotlar

¹ Bizantinistler, Bulgar Kasabı II. Basileios'un 15 Aralık 1025'te gerçekleşen ölümünün ardından "zayıf halefler"ın Doğu Roma İmparatorluğu'nda çözölmeyi başlatmaktadır (Ostrogorsky, 2006: 296). Ve Doğu Roma'nın son Komnenos hükümdarı Andronikos'un, Norman ordusunun Selanik'i işgali ve Konstantinopolis'e yürüyüşe geçmesi üzerine "İstanbul'da tahrik edilen kitle tarafından" 12 Eylül 1185'te öldürölmesinden sonra çöküşe geçtiğini ifade eder (Ostrogorsky, 2006: 370-371).

² Lindner'in, çalışmasında kitabeye dair verdiği örnek: "...büyük ve muhteşem emir, din mücahidi, gazilerin Sultanı, gazi oğlu gazi, dünyanın ve dinin kahramanı... Osman'ın oğlu Orhan"

³ "Bu kitaba edelüm anı hitâm / Kim anınla ola bu nâme tamam / Bir gazâvat-nâme düzeyim sana / İşit illâ itirâz etme bana" Ahmedî eserini başlattığı bu dörtlükle -ironik bir şekilde- eserini yüzyıllar sonra tarihi "yeniden şekillendirmek" ifadesiyle yorumlayacak tarihçilere hitap eder gibidir (Ahmedî 1949:1).

⁴ Seyyid ve Şerif, Peygamber ailesinden gelenler için kullanılan isim takılarıdır. İsimden anlaşıldığı üzere bahsedilen külliye sadece "Arap bir savaşı" için değil aynı zamanda Peygamber ailesinden bir birey için inşa edilmiştir.

⁵ I. Keyhüsrev'in, Doğu Roma tarafından rehin alınması, Hristiyan bir kadınla evlenmiş olması, Konstantinopolis ile Konya arasında ticaret yolu bağlaması ve bu yolun güvenliğı için mücadele etmiş olması Lindner'in gözünde I. Keyhüsrev'i gazi olmaktan

men etmiştir. Ayrıca Lindner'a göre I. Keyhüsrev'in anne ve babası Müslüman değil Hristiyan'dır. Fakat işin aslı Sultan Gıyaseddin'in babası II. Kılıçarslan Müslüman'dır ve kendisi henüz babasının sağlığında "melik olarak... gerek Bizans gerekse Haçlılara karşı" mücadelelerde bulunmuş ve "Bizans imparatoru III. Aleksios'un Konya-İstanbul arasında ticaret kervanı işleten Selçuklu tacirlerini hapsedip, mallarına el koyması" üzerine askerî harekât düzenleyerek fethe girişmiştir (Sevim ve Erdoğan 1995:448). I. Gıyasettin kardeşleriyle giriştiği taht kavgasından ötürü Selçuklu sınırlarını terk etmek zorunda kalmış birçok Türk beyliğine sığınmasına rağmen yardım alamamış son kertede Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır. Dokuz yıllık sürgün sürecinin ortalama bir yılını Bizans topraklarında geçirmiş, 1205 yılında Sultan olarak Konya'ya geri dönmüştür. İktidarda olduğu süre içinde, önce Samsun'da Pontus Rumlularıyla savaşmış ve Samsun topraklarını geri kazanmış, ardından 1207 yılında, bir İtalyan'ın elinde bulunan Antalya'da fetih hareketi gerçekleştirmiştir. 1211'de ise Bizans'la savaşırken savaşa alanında ölmüştür (Sevim ve Erdoğan, 1995: 452-454).

⁶ Dârülahden basit manasıyla, cizye ödemek ve harp zamanı asker göndermek gibi zorunluluklar altında varlığını sürdürmesine izin verilen, İslam toprakları ile gazâyâ açık harp toprakları arasında bulunan tampon bölgedir. Dârülsulhise, haraç ödemek kaydıyla savaşın sona erdirilerek barışın sağlandığı topraklardır.

⁷ Osmanlı Devleti'nin dini hoşgörüsü anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için (Karpat ve Yetkin 2012).

⁸ Vassal devletler, Osmanlı Devletine siyasî yönden tabiiyetini bildirmiş, haraç ve vergi ödeyen, belli zorunluluklar çerçevesinde varlığını sürdürmesine izin verilen, fakat Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiş devletlerdir.

⁹ 1830 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımında, Anadolu'nun en büyük ikinci yerleşim bölgesi sayılan Bursa'nın toplam nüfusunun 32.236 olduğu; bunun 21.532'sinin Müslüman ve 10.532'sinin erkek olduğu düşünülürse, 1200'lü yılların ortalarında bahsi geçen bölgenin nüfusunun ne olacağı hakkında tahmin yürütülebilir (Demirel 2014: 1, 20-27).

¹⁰ Osman Bey'in oğulları: Orhan, Alâeddin Ali, Pazarlı, Çoban ve Hamid; kızının adı ise Fatma Melek'tir.

Kaynakça

Ahmedî (1949). *Daastan ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*. Çev. N Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Çağatay N (1993). *İslam Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Demirel M (2014). *1830 Bursa Nüfus Kütüğü*. Cilt I, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

- Emecen F M (2012a). Gazaya Dair XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti. İçinde:İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul: Timaş Yayınları, 115-126.
- Emecen F M (2012b). Osmanlılarda Gazâ Anlayışı Yeniden Düşünmek. İçinde:İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, İstanbul: Timaş Yayınları, 127-139.
- İnalçık H (2007). Orhan. İçinde: *Diyanet İşleri Ansiklopedisi*, Cilt 33, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 375-386.
- İpşirliM (2003). Medrese. İçinde: *Diyanet İşleri Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 327-333.
- Jennings R C (2005). Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler. İçinde: M Öz ve O Özel (der), *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara: İmge Kitabevi, 429-441.
- Kafadar C (1996).Gaza. İçinde: *Diyanet İşleri Ansiklopedisi*, Cilt 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 427-429.
- Káldy-Nagy G (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat). İçinde: M Öz ve O Özel (der), *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara: İmge Kitabevi, 397-406.
- Karpat K H ve Yıldırım Y (2012). *Osmanlı Hoşgörüsü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Köprülü F (1927a).Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu Meselesi –Gibbons ve Giese'in Eserleri Münasebetiyle-1. *Hayat Mecmuası*, 11, 202-203.
- Köprülü F (1927b). Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu Meselesi –Gibbons ve Giese'in Eserleri Münasebetiyle-2. *Hayat Mecmuası*, 12, 222.
- Lindner R P (2005). İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet.İçinde:M Öz ve O Özel (der), *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara: İmge Kitabevi, 407-427.
- Ocak A Y (2011).*Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü (13.yy)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ostrogorsky G (2006). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. F Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim A ve Merçil E (1995).*Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*.Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Witteck P (1938).*The Rise of the Ottoman Empire*.London: Royal Asiatic Society.